

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA CHET TILINI O'QITISHDA KOGNITIV JARAYONLARNING RIVOJLANISHI

Z.O'.Qurbonova

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Tillar kafedrası v.b.dotsenti
zilolaqurbonova63@gmail.com

B.O.Axmedov

Toshkent amaliy fanlar universiteti
Psixologiya kafedrası o'qituvchisi
baxtiyoraxmedov290@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning kognitiv jarayonlari — idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutqning rivojlanishi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli vositalar, jumladan interaktiv platformalar, multimedia resurslari, sun'iy intellektga asoslangan dasturlar hamda gamifikatsiya elementlarining o'quv jarayoniga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, chet tili o'qitish, kognitiv jarayonlar, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, nutq, interaktiv ta'lim, sun'iy intellekt, gamifikatsiya, ta'lim platformalari.

Kirish. Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda ham katta o'zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'quvchilarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar bugungi kunda jamiyatning barcha sohalariga, xususan, ta'lim tizimiga jadal kirib kelmoqda. Sun'iy intellekt, mobil ilovalar, onlayn platformalar, interaktiv dasturlar va multimedia vositalari ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirib, uni yanada samarali, qiziqarli va individuallashtirilgan shaklga olib chiqmoqda. Ayniqsa, chet tilini o'qitishda raqamli texnologiyalar o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirib, ularning faolligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda.

Asosiy qism. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini zamonaviylashtirib, o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ularning asosiy turlaridan biri interaktiv ta'lim vositalaridir. Interaktiv doskalar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar o'quvchilarga mavzuni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Masalan, tabiiy fanlarda tajribalarni virtual tarzda bajarish yoki tarix darslarida virtual sayohatlar orqali qadimgi davrlarni o'rganish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, masofaviy ta'lim platformalari ham muhim o'rin tutadi. Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom kabi platformalar darslarni onlayn tashkil etish, topshiriqlarni berish va baholash imkonini yaratadi. Moodle va Edmodo kabi tizimlar esa ta'lim jarayonini samarali boshqarishga yordam beradi hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi doimiy aloqani ta'minlaydi. Sun'iy intellektga asoslangan tizimlar esa ta'limda individual yondashuvni kuchaytiradi. Masalan, Duolingo va Coursera kabi platformalar o'quvchining bilim darajasiga moslashgan topshiriqlarni taqdim etadi. Chatbotlar esa savollarga tezkor javob berish orqali o'qitish jarayonini yengillashtiradi.

Bundan tashqari, o'yinlashtirish (gamifikatsiya) texnologiyalari ta'limni qiziqarli va motivatsion qiladi. Ballar, reytinglar va mukofot tizimi orqali o'quvchilarning faolligi oshadi, shuningdek, ularda ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Chet tillarini o'qitish har doim ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib kelgan. Biroq so'nggi yillarda raqamli texnologiyalar va kognitiv fanlar sohasidagi tadqiqotlarning jadal rivojlanishi ta'lim jarayoniga yangi, innovatsion yondashuvlarni olib kirdi. Natijada chet tillarini o'qitishda an'anaviy metodlardan ko'ra ko'proq raqamli vositalar va interaktiv texnologiyalarga asoslangan zamonaviy yondashuvlar shakllandi. Bugungi kunda chet tilini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalarni kognitiv strategiyalar bilan integratsiyalash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarning idrok, diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv jarayonlarini faollashtirib, tilni yanada samarali va tezkor o'zlashtirish imkonini beradi. Shu orqali o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmalari va kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi. Bundan asosiy maqsad raqamli texnologiyalar asosida chet tillarini o'qitish jarayonida kognitiv jarayonlarning rivojlanishini tahlil qilish hamda zamonaviy ta'lim yondashuvlarining o'quv samaradorligiga ta'sirini o'rganishdan iboratdir.

Chet tillarini o'qitishning an'anaviy usullari, masalan, grammatika-tarjima usuli va kommunikativ yondashuv, o'tgan asrda keng qo'llanilgan, ammo ularning zamonaviy ta'lim muhitida samaradorligi shubhali. Tarjima va matn tahlili orqali grammatika va lug'atni rasmiy ravishda o'zlashtirishga qaratilgan grammatika-tarjima usuli ko'pincha real hayotdagi muloqot uchun zarur bo'lgan til amaliyoti darajasini ta'minlay olmaydi. Shu bilan birga, tilni muloqot kontekstida qo'llashga qaratilgan kommunikativ yondashuv dolzarbligicha qolmoqda, ammo uni qo'llash samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni ham talab qiladi [1].

Raqamli texnologiyalar va internetning paydo bo'lishi xorijiy tillarni o'rganish manzarasini sezilarli darajada o'zgartirdi. Onlayn kurslar, mobil ilovalar va Duolingo va Babbel kabi til o'rganish platformalari moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan o'quv tajribalarini taklif etadi. Ushbu platformalar talabalarga istalgan vaqtda, istalgan joyda, matn, audiovizual va o'yin elementlarini o'z ichiga olgan turli xil kontentdan foydalangan holda o'rganish imkonini beradi, bu esa motivatsiya va ishtirokni sezilarli darajada oshiradi. Zamonaviy o'rganish texnologiyalari faqat raqamli platformalar bilan cheklanib qolmaydi. Nutqni aniqlash, sun'iy intellekt va virtual haqiqat texnologiyalarining joriy etilishi o'quv jarayonini takomillashtirish uchun yangi ufqlarni ochmoqda. Masalan, o'quvchilarning talaffuzini tahlil qiluvchi va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradigan dasturlar o'rganishning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Virtual haqiqat o'quvchilar sun'iy ravishda yaratilgan olamlar bilan o'zaro aloqada bo'lishlari mumkin bo'lgan to'liq immersiv til muhitlarini yaratish imkonini beradi va kontekstda tilni tushunishni sezilarli darajada yaxshilaydi [2].

Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda o'quvchilar ham axborot kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim omil hisoblanadi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan:

— kompyuterlardan foydalanganda o'quvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko'rishi ham eshitishi mumkin;

— chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniadagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin;

— ancha an'anaviy usul hisoblanadigan magnitafon va cassetalardan foydalanish;

— CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlari jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi.

Globallashuv jarayonida hayotimizni internetsiz tasavvur qilish qiyin. Chet tilini o'rganish va o'qitish jarayonida undan unumli foydalanishning eng samarali usullardan hisoblanadi. Internet orqali chet tilida so'zlashuvshilar bilan muloqot qilish imkoniyati paydo bo'ladi. E-mail orqali xat yozishish bilan yozish mashqini takomillashtirish mumkin.

Ta'lim jarayoniga zamonaviy — kommunikatsion texnologiyalarni olib kirish ulardan maqsadli va to'g'ri, unumli foydalanish, ular orqali o'quvchida chet tiliga bo'lgan qiziqishni orttirish, o'qitish samaradorligini oshirish eng muhim masala hisoblanadi. Bu orqali ta'limning innavatsion texnologiyalaridan foydalanishga imkoniyat tug'iladi va talab ortadi.

Kognitiv jarayonlar bilish va axborotni qayta ishlash uchun mas'ul bo'lgan asosiy mexanizmlardir. Ular insonga olingan bilimlarni idrok etish, eslab qolish, tushunish va ulardan foydalanish imkonini beruvchi aqliy operatsiyalar majmuasini ifodalaydi. Psixologiyada bu atama insonning aqliy faoliyati bilan bog'liq keng ko'lamli hodisalarni qamrab oladi.

Idrok — tashqi axborotni sezgi organlari orqali qabul qilish jarayoni bo'lib, chet tilini o'rganishda yangi tovushlar, so'zlar va grammatik tuzilmalarni tushunishda muhim rol o'ynaydi. Diqqat esa o'quvchining ma'lum bir ma'lumotga e'tiborini jamlashini ta'minlaydi va o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Xotira o'rganilgan materialni saqlash va kerak bo'lganda qayta esga tushirish imkonini beradi. Chet tilini o'zlashtirishda yangi so'zlar va qoidalarni yodda saqlash aynan xotira jarayoniga bog'liqdir. Tafakkur esa olingan bilimlarni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish orqali mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Nutq kognitiv jarayonlarning yakuniy bosqichi bo'lib, o'quvchining o'z fikrini chet tilida ifodalash ko'nikmasini shakllantiradi. Aynan nutq orqali tilni amaliy qo'llash amalga oshadi.

Raqamli texnologiyalar zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib, o'quvchilarning kognitiv jarayonlari rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Chet tilini o'qitishda ularning qo'llanilishi idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq kabi psixik jarayonlarning faollashuviga yordam beradi hamda o'quv jarayonini yanada samarali va interaktiv qiladi.

Avvalo, raqamli texnologiyalar idrok jarayonini kuchaytiradi. Multimediali vositalar — video, audio, animatsiya va vizual materiallar o'quvchilarga tilni bir vaqtning o'zida bir nechta kanallar orqali qabul qilish imkonini beradi. Bu esa yangi so'zlar va grammatik tuzilmalarni tezroq tushunishga yordam beradi, chunki axborot nafaqat eshitish, balki ko'rish orqali ham mustahkamlanadi.

Diqqat jarayoni ham raqamli vositalar yordamida sezilarli darajada rivojlanadi. Interaktiv topshiriqlar, o'yinlashtirilgan mashqlar va onlayn testlar o'quvchining faolligini oshiradi hamda diqqatni uzoq vaqt bir joyda jamlashga undaydi. Ayniqsa,

gamefikatsiya elementlari (ball, daraja, mukofot) o'quvchilarda qiziqish uyg'otib, chalg'ish darajasini kamaytiradi.

Xotira jarayoni raqamli texnologiyalar yordamida yanada samarali ishlaydi. Masalan, mobil ilovalar va onlayn platformalarda takroriy mashqlar, fleshkartalar va testlar orqali yangi leksik birliklar mustahkamlanadi. Vizual va interaktiv materiallar esa uzoq muddatli xotirani rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki ma'lumotlar turli shakllarda taqdim etiladi.

Tafakkur jarayoni ham raqamli ta'lim muhitida faol rivojlanadi. Muammoli topshiriqlar, interaktiv mashqlar va real hayotga yaqin vaziyatlar o'quvchilardan tahlil qilish, solishtirish va mustaqil qaror qabul qilishni talab etadi. Bu esa mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar nutq faoliyatini rivojlantirishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Onlayn muloqot platformalari, chatbotlar va audio-video dialoglar orqali o'quvchilar chet tilida erkin muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa real kommunikativ muhitni yaratib, nutqiy kompetensiyani mustahkamlaydi.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalar kognitiv jarayonlarni faollashtiruvchi kuchli omil bo'lib, ular o'quvchilarning chet tilini o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, bu texnologiyalar individual yondashuvni ta'minlab, har bir o'quvchining bilim olish tezligi va qobiliyatini hisobga olish imkonini beradi. Natijada ta'lim jarayoni yanada moslashuvchan, qiziqarli va samarali bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o'qitish bugungi zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar ta'lim jarayonini nafaqat texnik jihatdan takomillashtiradi, balki o'quvchilarning kognitiv jarayonlari — idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Multimedia vositalari, interaktiv platformalar, sun'iy intellektga asoslangan tizimlar va gamifikatsiya elementlari o'quvchilarning bilimni tez va samarali o'zlashtirishiga yordam beradi. Shu bilan birga, ular o'quvchilarda motivatsiyani oshirib, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda dars jarayonini qiziqarli va faol qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bortnikova A. V., Baykova I. A. Kasbiy yo'naltirilgan xorijiy til o'qishni o'qitishda kognitiv strategiyalardan foydalanish // Rhema. 2024. № 2. 113–125-betlar.
2. Shulina A. D. Chet tillarini o'qitish jarayonida (CHT) IT texnologiyalaridan foydalanish // Bitiruv malakaviy ishi. HSE universiteti, 2019.
3. Ziyodov, N. "Ta'lim texnologiyalari: innovatsion yondashuvlar." Toshkent, 2020.
4. Karimov, I. "Raqamli ta'lim platformalarining imkoniyatlari." "O'zbekiston informatika jurnali," 2021.
5. To'xtaxodjayeveva M. Chet tillarini o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2020. - 224 b.
6. A.K.Shamshetova, R.N.Melibayeva, X.E.Usmanova, I.O.Xaydarov. Umumiy psixologiya. O'quv qo'llanma. - T.: «Barkamol fayz media», 2018 - 272 b.